

Úmluva o právech dítěte

Valné shromáždění Organizace spojených národů přijalo dne 20. listopadu 1989 text úmluvy o právech dítěte. Tato konvence, obsahující obecně schválenou globální koncepci dětských práv na mezinárodní úrovni je dokumentem základního významu jak pro právní ochranu dětí a rodin, tak pro rozvíjení programů a politických koncepcí směřujících k zajišťování zdravější a bezpečnější budoucnosti pro děti všech zemí světa.

Na vypracování úmluvy se účastnila pracovní skupina Komise pro lidská práva, založená v Mezinárodním roce dítěte 1979 a složená z reprezentantů 43 zemí i zástupců vládních, mezivládních i nevládních organizací. Ve své činnosti navazovala na Deklaraci práv dítěte z roku 1959 a rozvínila její myšlenky vzhledem k novým skutečnostem posledních desíti let.

Práva dítěte tvoří integrální součást lidských práv vyjádřených ve Všeobecné deklaraci lidských práv; některá z nich jsou zdůrazněna nebo doplněna a to s ohledem na zvláštní potřeby dětí jako lidských bytostí, které se vyvíjejí a jsou závislé a snadno zranitelné. Ve shodě s rozlišováním lidských práv na pět skupin dělí se práva dítěte na: občanská a politická, ekonomická, sociální a kulturní; kulturní práva zahrnují právo na výchovu, na přístup k informacím, na rekreaci a volný čas a na účast v uměleckých a kulturních činnostech.

Úmluva práv dítěte obsahuje preambuli a 54 článků, tvořících tři části: první část (čl. 1—41) zahrnuje ustanovení, jejichž dodržování je povinné pro státy, které úmluvu ratifikovaly; částí druhá (čl. 42—45) a třetí (čl. 46—54) stanoví postupy a podmínky, jimiž má být úmluva uváděna v život.

Způsob zveřejnění úmluvy respektuje skutečnost, že se týká jak státních orgánů tak široké veřejnosti; paralelně s textem obsahujícím plné znění úmluvy je formou marginálií otištěn „Neoficiální komentář hlavních ustanovení“, jehož český překlad čtenářům předkládáme. Český překlad byl pořízen z anglického textu The Convention on the Rights of the Child Adopted by the General Assembly of the United Nations on 20 November 1989. Text distribuují organizace Defence for Children International (DCI) a United Nations Children's Fund (UNICEF). Tyto organizace vydaly rovněž informační materiály DCI/UNICEF Briefing Kit, které se týkají práv dítěte. Vycházejí v angličtině, francouzštině a španělštině. Plný text úmluvy v češtině byl otištěn v časopise Tvorba 1989, č. 22, s. 1—8.

Věra Mišurcová

Preamble

Preamble se odvolává na základní principy OSN a speciální ustanovení různých odpovídajících smluv a deklarací o lidských právech. Znovu zdůrazňuje, že děti vyžadují vzhledem k jejich zranitelnosti zvláštní péči a ochranu. Zvláštní důraz se klade na základní péči a ochrannou odpovědnost rodiny, na nezbytnost právní a další ochrany dítěte před a po narození, na význam respektování kulturních hodnot dětského společenství a na životně důležitou úlohu mezinárodní spolupráce při zabezpečování realizace práv dětí.

Článek 1

Definice dítěte

Každá osoba mladší 18 let, pokud se zletilosti podle zákona nedosahuje dříve.

Článek 2

Nediskriminace

Princip, že všechna práva se vztahují na všechny děti bez výjimky a povinnost státu chránit děti před jakoukoliv formou diskriminace. Stát nesmí porušovat žádné právo a musí přijímat pozitivní opatření k jejich propagaci a dodržování.

Článek 3

Nejlepší zájmy dítěte

Všechny akce týkající se dítěte musí plně brát v úvahu jeho nejlepší zájmy. Stát musí poskytovat adekvátní péči dítěti v případě, kdy ji nemohou poskytnout rodiče nebo jiné odpovědné osoby.

Článek 4

Výkon práv

Jde o závazek státu dbát na to, aby práva obsažená v Úmluvě byla realizována.

Článek 5

Rodičovské vedení a schopnosti dítěte

Povinnost státu respektovat práva a odpovědnost rodičů a širší rodiny poskytovat vedení odpovídající vývojovým schopnostem dítěte.

Článek 6

Zachování života a rozvoj

Nezadatelné právo na život a závazek státu zabezpečit přežití a rozvoj dítěte.

Článek 7

Jméno a státní příslušnost

Právo mít jméno a státní příslušnost od narození.

Článek 8

Zachování identity

Závazek státu chránit a v případě nutnosti obnovit základní aspekty identity dítěte (jméno, státní příslušnost a rodinné svazky).

Článek 9

Odloučení od rodičů

Právo dítěte žít s rodiči s výjimkou situace, kdy se má za to, že je to neslučitelné s jeho zájmy. Právo udržovat kontakt s oběma rodiči, je-li odloučeno od jednoho nebo obou. Povinnost státu v případech, kdy takové odloučení vyplývá z akce státu.

Článek 10

Spojování rodin

Právo dětí a jejich rodičů opustit kteroukoliv zemi a vstoupit do jejich vlastní s cílem spojení nebo udržení vztahů mezi dítětem a rodiči.

Článek 11

Nezákonné přemístění a nevrácení

Závazek státu zabránit a napravit únos nebo zadržování dětí v cizině jedním z rodičů nebo třetí stranou.

Článek 12

Názor dítěte

Právo dítěte vyjádřit názor a požadavek, aby byl vzat do úvahy ve všech záležitostech týkajících se dítěte.

Článek 13

Svoboda projevu

Právo dítěte získávat a zveřejňovat informace a vyjadřovat vlastní názory s výjimkou situace, v níž by šlo o porušení práva druhých.

Článek 14

Svoboda svědomí, myšlení a náboženství

Právo dítěte na svobodu svědomí, myšlení a náboženství podléhající vhodné orientaci ze strany rodičů a omezení stanoveném zákonem.

Článek 15

Svoboda sdružování

Právo dětí stýkat se s druhými dětmi a vytvářet nebo spojovat se do sdružení, pokud tato svoboda neporušuje práva druhých.

Článek 16

Ochrana soukromí

Právo na ochranu před zasahováním do soukromí, rodiny, domova a korespondence a před útoky na jeho čest a pověst.

Článek 17

Přístup k vhodným informacím

Úloha médií při rozšiřování informací dětem, které jsou v souladu s morálním blahem a znalostmi a vzájemným pochopením mezi lidmi a které respektují kulturní zázemí dítěte. Stát musí přijímat opatření na podporu takových informací a chránit děti před škodlivými materiály.

Článek 18

Rodičovská odpovědnost

Princip, podle něhož oba rodiče mají společnou základní odpovědnost za výchovu jejich dětí a stát je musí podporovat.

Článek 19

Ochrana před násilím a zanedbáváním

Závazek státu chránit děti před všemi formami špatného zacházení ze strany rodičů nebo jiných osob majících děti v péči a přijímat ochranné a nápravné programy v tomto směru.

Článek 20

Ochrana dětí bez rodin

Závazek státu poskytovat zvláštní ochranu dětem zbavených rodinného prostředí a zabezpečit příslušnou náhradní péči nebo jejich umístění do vhodného zařízení. Brát přitom v úvahu původ dětí.

Článek 21

Adopce

V zemích, kde se uznává nebo je dovolena adopce, bude se uskutečňovat pouze v zájmu dítěte na základě souhlasu příslušných orgánů a při zabezpečení záruk pro postavení dítěte.

Článek 22

Uprchlícké děti

Zvláštní ochrana musí být poskytována uprchlickým dětem nebo těm, kteří usilují o status uprchlíka. Povinnost státu spolupracovat s kompetentními organizacemi, které poskytují takovou ochranu a pomoc.

Článek 23

Postižené děti

Právo postižených dětí na zvláštní péči, vzdělání a výcvik, aby dosáhly co největší možné míry soběstačnosti a mohly vést plný a aktivní život ve společnosti.

Článek 24

Zdraví a zdravotnické služby

Právo na nejlepší dosažitelný zdravotní stav a přístup k lékařským službám se zvláštním zřetelem na základní a preventivní péči, veřejnou zdravotnickou výchovu a snižování dětské úmrtnosti. Závazek státu o odstranění tradičních praktik, škodících zdraví dětí. Důraz je kladen na nutnost mezinárodní spolupráce pro dosažení těchto cílů.

Článek 25

Periodická kontrola umístění

Právo dětí umístěných státem z důvodu péče o ně mimo rodinu na periodickou kontrolu zacházení.

Článek 26

Sociální zabezpečení

Právo dětí využívat sociální zabezpečení.

Článek 27

Životní úroveň

Právo dětí na zabezpečení adekvátní životní úrovně. Základní odpovědnost rodičů ji poskytovat a povinnost státu zabezpečovat, aby tato odpovědnost mohla být plněna, v případě nutnosti i materiální pomocí.

Článek 28

Vzdělání

Právo dítěte na vzdělání a povinnost státu zabezpečit základní vzdělání jako bezplatné a povinné. Administrativní kázeňská opatření ve školách musí odpovídat lidské důstojnosti dítěte. Důraz je položen na mezinárodní spolupráci pro dosažení uvedených cílů.

Článek 29

Cíle výchovy

Státy uznávají, že výchova musí směřovat k rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání a k přípravě na aktivní život v dospělosti při zdůraznění respektu k základním lidským právům a rozvoji respektu k jeho kulturní příslušnosti, národním hodnotám a právům ostatních osob.

Článek 30

Děti národnostních menšin nebo domorodého původu

Právo dětí národnostních menšin a domorodců využívat vlastní kulturu a praktikovat jejich vlastní náboženství a mluvit jejich vlastním jazykem.

Článek 31

Volný čas, rekreace a kulturní činnost

Právo dětí na volný čas, hru a účast v kulturním životě a umění.

Článek 32

Dětská práce

Povinnost státu chránit děti před prací, která je škodlivá jejich zdraví, výchově nebo vývoji a stanovit nejnižší věkovou hranici pro vstup do zaměstnání a stanovit podmínky zaměstnání.

Článek 33

Zneužívání drog

Právo dítěte na ochranu před používáním narkotik a psychogenních látek a před jejich využíváním při výrobě a distribuci drog.

Článek 34

Sexuální využívání

Právo dítěte na ochranu před sexuálním využíváním a zneužíváním, včetně prostituce a pornografie.

Článek 35

Prodej, únos a obchodování

Povinnost státu učinit vše proti únosům a prodeji dětí a obchodování s nimi.

Článek 36

Jiné způsoby vykořisťování

Právo dítěte na ochranu před dalšími způsoby vykořisťování, které nejsou vyjmenovány v článcích 32, 33, 34 a 35.

Článek 37

Mučení a zbavení svobody

Zákaz mučení, krutého zacházení nebo trestání, trestu smrti a doživotního věznění, nezákonné uvěznění nebo zbavení svobody. Principy vhodného zacházení, odděleného věznění od dospělých, styk s rodinou a přístup k právní a další pomoci.

Článek 38

Ozbrojené konflikty

Povinnost států respektovat a zajistit respekt humanitárního práva týkajícího se dětí. Princip, že žádné dítě do 15 let nebude účastno bojových akcí a nebude přijímáno do ozbrojených sil, ochrana a péče dětí, kterých se ozbrojený konflikt dotkne.

Článek 39

Zotavovací péče

Povinnost států zabezpečit, aby se dítěti, které je obětí ozbrojeného konfliktu, mučení, zanedbání, špatného zacházení nebo vykořisťování, dostalo příslušného léčení s cílem jeho zotavení a sociální reintegrace.

Článek 40

Administrace spravedlnosti pro mladistvé

Právo dětí obviněných nebo odsouzených za porušení trestního práva na respektování lidských práv a zejména na zabezpečení řádného procesu, zahrnujícího právní a jinou pomoc při přípravě obhajoby a jejího uskutečnění. Princip, že použití soudního jednání a uvěznění bude vyloučen všude tam, kde to je možné a vhodné.

Článek 41

Respektování existujících standardů

Princip, že kterýkoliv standard, obsažený v národním právu nebo mezinárodním právu, které je závazné pro stát, je vyšší než standard obsažený v této úmluvě.

Plnění a závaznost

Ustanovení článků 42—54 předvídají zejména:

1. Povinnost států seznámit s právy obsaženými v úmluvě jak dospělí, tak děti.
2. Vytvoření výboru pro práva dítěte složeného z 10 odborníků, kteří budou posuzovat zprávy států, které podepsaly úmluvu, pravidelně předkládaných nejprve po 2 letech po ratifikaci této úmluvy a poté v pravidelných pětiletých intervalech. Úmluva vstoupí v platnost a Výbor bude zřízen poté, co ji ratifikuje 20 zemí.
3. Státy, které podepsaly úmluvu, budou své zprávy rozšiřovat mezi širokou veřejnost.
4. Výbor může navrhopvat, aby byly zpracovány zvláštní studie ke specifickým otázkám práv dítěte, a může seznamovat se svým hodnocením každý účastnický stát, kterého se toto hodnocení týká, stejně jako Generální shromáždění OSN.
5. S cílem „účinně podporovat uplatňování úmluvy a podněcovat mezinárodní spolupráci“ budou mít specializované agencie OSN (Mezinárodní organizace práce, Světová zdravotnická organizace, UNESCO) a UNICEF přístup k jednání výboru. Společně s dalšími orgány uznávanými za kompetentní, včetně nevládních organizací, které mají status u OSN, a orgány OSN (UNHCR) mohou předkládat naléhavé informace výboru a být požádány o radu, jak nejlépe úmluvu uplatňovat.